

Izgubljeni komentar Aristotelovih Kategorija u "Arhimedovom palimpsestu"

Gregorić, Pavel

Source / Izvornik: **Prolegomena : Časopis za filozofiju, 2007, 6, 61 - 64**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:872704>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-01-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Izgubljeni komentar Aristotelovih *Kategorija* u “Arhimedovu palimpsestu”

29. listopada 1998. godine anonimni američki kolekcionar kupio je na dražbi jedan rukom pisani molitvenik od 174 lista omanjeg formata. Cijena koju je platio iznosila je dva milijuna dolara. Vrijednost tog rukopisa nije ležala u njegovoj starosti od 760 godina ili važnosti zapisanih molitvi, već u činjenici da se radi o svesku koji je sastavljen od pergamenata s kojih je prethodni tekst bio ostrugan da bi na njih bio zapisan tekst kršćanskih molitvi. Točnije, vrijednost tog rukopisa ležala je u činjenici da je ostrugani, ali uz poseban napor mjestimice ipak čitljivi tekst, sadržavao Arhimedova djela na grčkom jeziku, uključujući neka dotad nepoznata djela. To je još 1906. godine utvrdio J. L. Heiberg, profesor klasičnih studija na Sveučilištu u Kopenhagenu i priređivač kritičkog izdanja Arhimedovih djela. Nedugo nakon Heibergove analize rukopisu se gubi trag, a devedeset godina kasnije rukopis se pojavljuje na dražbi u znatno lošijem stanju, nagrižen vlagom i bez nekoliko listova koje je Heiberg, na sreću, fotografirao i transkribirao.

Novi vlasnik “Arhimedova palimpsesta”, u suradnji s Walters Art Museumom u Baltimoreu, osnovao je zakladu s ciljem detaljnog i sveobuhvatnog izučavanja tog vrijednog rukopisa. Od 1999. do 2001. palimpsest je obrađen tehnikom multispektralnog slikanja u laboratorijima u Baltimoreu i Rochesteru, što je omogućilo da se pročita oko 80% teksta. Od 2001. do 2005. godine obrada je izvršena još sofisticiranijim tehnikama, od kojih se najuspješnijom pokazala eksperimentalna tehnika snimanja fluorescentnim rendgenskim zrakom (X-ray fluorescence imaging, XFI). Analiza obrađenog rukopisa dala je spektakularne rezultate: osim dijelova četiri već poznata Arhimedova djela, utvrđeno je da palimpsest sadrži značajnije dijelove izgubljene rasprave *Metoda mehaničkih teorema*, spisa *O plutajućim tijelima*, koji je dotad bio poznat samo u latinskom prijevodu, te uvoda u djelce o kombinatorici naslovljeno *Stomahij*, čiji su dijelovi bili dostupni samo u arapskom prijevodu. Izrada transkripata otkrivenih tekstova je u tijeku, a povjerena je Revielu Netzu, stručnjaku za antičku matematiku sa Sveučilišta u Stanfordu, koji radi na engleskom prijevodu cjelokupna Arhimedova opusa.¹

¹ Do sada je objavljen prvi od planirana tri sveska: R. Netz (ur.), *The Works of Archimedes. Volume One: The Two Books On Sphere and Cylinder*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004. Pri rekonstrukciji dijagrama uz ovaj Arhimedov tekst ključnu ulogu odigrali su nalazi iz “Arhimedova palimpsesta”.

Osim tekstova Arhimedovih djela, palimpsest sadrži i neke druge tekstove, različitih stupnjeva čitljivosti. Drugim riječima, pisar je molitvenik zapisao na pergamentima koje je izvadio iz nekoliko različitih svezaka, ne samo onoga koji je sadržavao Arhimedova djela. Koncem 2002. godine identificirano je dvadeset stranica koje sadrže značajne dijelove iz dva dotad izgubljena govora atenskog retora Hiperida, suvremenika Demostenova i Aristotelova. Radi se o govorima *Protiv Timandra* i *Protiv Dionde*. Transkript i prijevod manjega dijela nalaza već je objavljen.² Transkript ostatka nalaza, koji je dulji i čini se sadržajno zanimljiviji, u završnoj je fazi izrade.

Identificirano je i dvadeset i osam stranica koje sadrže tekst filozofskog sadržaja. Preliminarni opis tih stranica, objavljen u izvještaju o tijeku istraživanja iz 2004. godine, glasio je ovako: “Pismo je lijepa rana minuskula bez naglasaka, vjerojatno iz kasnog devetog stoljeća. Pismo je vrlo slično onom slavni rukopisa grčkih leksikona, pariškog Coislin 347 i rimskog Vallicelliana E.11. Tekst je vrlo teško dešifrirati. Prema prvim dojmovima, radi se o neoplatonovskom spisu.”³

2005. godine “Arhimedov palimpsest” je prenesen u Laboratorij za sinkrotronsku radijaciju Sveučilišta u Stanfordu, gdje se nalazi stroj koji generira snažnije rendgenske zrake od onih u Rochesteru i Baltimoreu, tako da su snimke dobivene spomenutom XFI tehnikom imale nešto bolju definiciju i kontrast. To je omogućilo detaljniju analizu nalaza koja je ubrzo pokazala da se radi o komentaru Aristotelovih *Kategorija*.

Dijelovi koji su dosad dešifrirani sadrže komentar uz 2. i 3. poglavlje *Kategorija*, točnije uz dio 1^a20–^b24. Autor komentara posvećuje posebnu pažnju četverostrukoj klasifikaciji bića s obzirom na to jesu li u subjektu ili nisu i iskazuju li se o subjektu ili ne. Tu klasifikaciju on komentira primjerima koji potječu iz drugih filozofskih rasprava. Među tim primjerima identificiran je i novi fragment Stratona iz Lampsaka, trećega čelnika peripatetičke škole (4–3. st. pr. n. e.). U komentaru Aristotelove četverostruke klasifikacije autor usput spominje i Platonovo shvaćanje nastanka svijeta. Način na koji autor iznosi Platonovo mišljenje ukazuje na to da on ne osjeća privrženost Platonu, jer bi u suprotnom bio ponukan da to Platonovo shvaćanje brani ili barem da se o njemu izjasni. Općenito govoreći, stručnjaci su suglasni da forma i sadržaj komentara naznačuju kako se radi o peripatetičkom komentaru koji nastoji biti vjeran Aristotelovom izvorniku.⁴

² N. Tchernetska, “New Fragments of Hyperides from the Archimedes Palimpsest”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 154 (2005), str. 1–6.

³ N. Wilson, “The Archimedes Palimpsest: A Progress Report”, http://archimedespalimpsest.org/scholarship_wilson3.html.

⁴ Vijest o otkriću izgubljenoga komentara koju prenosi portal BBC News (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/6591221.stm>) citira i engleski prijevod jednog dešifriranog

U dešifriranim dijelovima javljaju se imena dvojice peripatetičkih komentatora Aristotelovih *Kategorija*, Boeta iz Sidona (1. st. pr. n. e.) i Hermina (2. stoljeće n. e.), koji su nam poznati uglavnom iz Simplicijeva komentara uz isti Aristotelov spis. Spominjanje Hermina značajno je iz dva razloga. Prvo, odatle se može zaključiti da je otkriveni komentar morao napisati neki autor peripatetičke sljedbe koji je djelovao ili u isto vrijeme kada i Hermin ili nakon njega. Dakle, *terminus post quem* otkrivenog komentara je druga polovica 2. stoljeća n. e. Drugo, Hermin je bio učitelj Aleksandra iz Afrodizijade (2–3. st. n. e.), istaknutog peripatetičkog filozofa i zacijelo najvažnijeg antičkog komentatora Aristotelovih spisa. Poznato nam je iz kasnijih izvora da je Aleksandar napisao komentar Aristotelovih *Kategorija* i to je jedan od Aleksandrovih spisa koji nisu sačuvani. Stoga stručnjaci smatraju da je komentar Aristotelovih *Kategorija* otkriven u “Arhimedovu palimpsestu” najvjerojatnije onaj Aleksandrov.

U prilog Aleksandrovom autorstvu govori peripatetička forma i sadržaj do sada dešifriranih opaski, ali i činjenica da Aleksandrova reputacija u kasnoj antici i srednjemu vijeku favorizira tradiranje njegovih spisa, o čemu svjedoči i značajan broj sačuvanih Aleksandrovih spisa. Naime, očekivali bismo da je od svih peripatetičkih komentara uz Aristoteloze *Kategorije* tijekom stoljeća najprije bio prepisivan onaj Aleksandrov. K tome, uočene su neke sličnosti između dešifriranih opaski uz *Kategorije* 1^b15–24 i jednog Aleksandrova odlomka sačuvanog na arapskom jeziku (*Quaestio* br. 10 Dietrich).

Do sredine travnja 2007. analizirano je petnaest od dvadeset i osam stranica. Budući da se radi o vrlo sporom i mukotrpnom poslu, cjeloviti transkript ne očekuje se prije 2008. godine. No sigurno je da će taj tekst, jednom kad se pojavi, doprinijeti razumijevanju Aristotelovih *Kategorija* i obogatiti naše poznavanje peripatetičke filozofije općenito.

Posljednji rezultati izučavanja “Arhimedova palimpsesta”, uključujući i nalaz izgubljenog komentara uz Aristoteloze *Kategorije*, izneseni su pred Američkim filozofskim društvom (American Philosophical Society) 26. travnja ove godine u Philadelphiji. Istoga dana vijest su prenijeli BBC News (adresa u bilj. 4) i National Geographic News (<http://news.nationalgeographic.com/news/2007/04/070426-aristotle-book.html>). Više

odlomka: “For as ‘foot’ is ambiguous when applied to an animal and to a bed, so are ‘with feet’ and ‘without feet’. So by ‘in species’ here [Aristotle] is saying ‘in formula’. For if it ever happens that the same name indicates the differentiae of genera that are different and not subordinate one to the other, they are at any rate not the same in formula.” Točnost ovoga citata teško je provjeriti, no on jamačno predstavlja komentar uz 3. poglavlje *Kategorija*, napose uz retke 1^b16–17.

podataka o povijesti i istraživanju “Arhimedova palimpsesta”, s detaljnim snimkama relevantnih stranica, mogu se pronaći na adresi: www.archimedespalimpsest.org.⁵

Pavel Gregorić
Filozofski fakultet – Odsjek za filozofiju
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
pgregoric@ffzg.hr

⁵ Zahvalio bih Revielu Netzu što mi je iznio nekoliko ključnih i u medijima nedostupnih podataka o otkriću komentara Aristotelovih *Kategorija* u “Arhimedovu palimpsestu”. Također, Myles Burnyeat ljubazno mi je proslijedio najsvježije informacije od jednog britanskog kolege angažiranog u timu koji proučava taj nalaz.